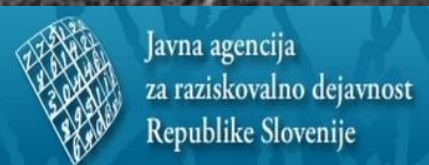

Znanost na cesti in ZRC SAZU

Od prvih galaksij do temne snovi: življenjepis našega vesolja

Prof. dr. Maruša Bradač, Univerza Kalifornije v Davisu
Maja Ratej, Val 202

Movie by B. Tully

Svetla stran vesolja

- Sončev sistem - 1 zvezda
- Mlečna cesta 10^{12} (1 tera) zvezd
- Več kot 10^{12} galaksij (1 tera galaksij) v vesolju
- Več kot yotta zvezd

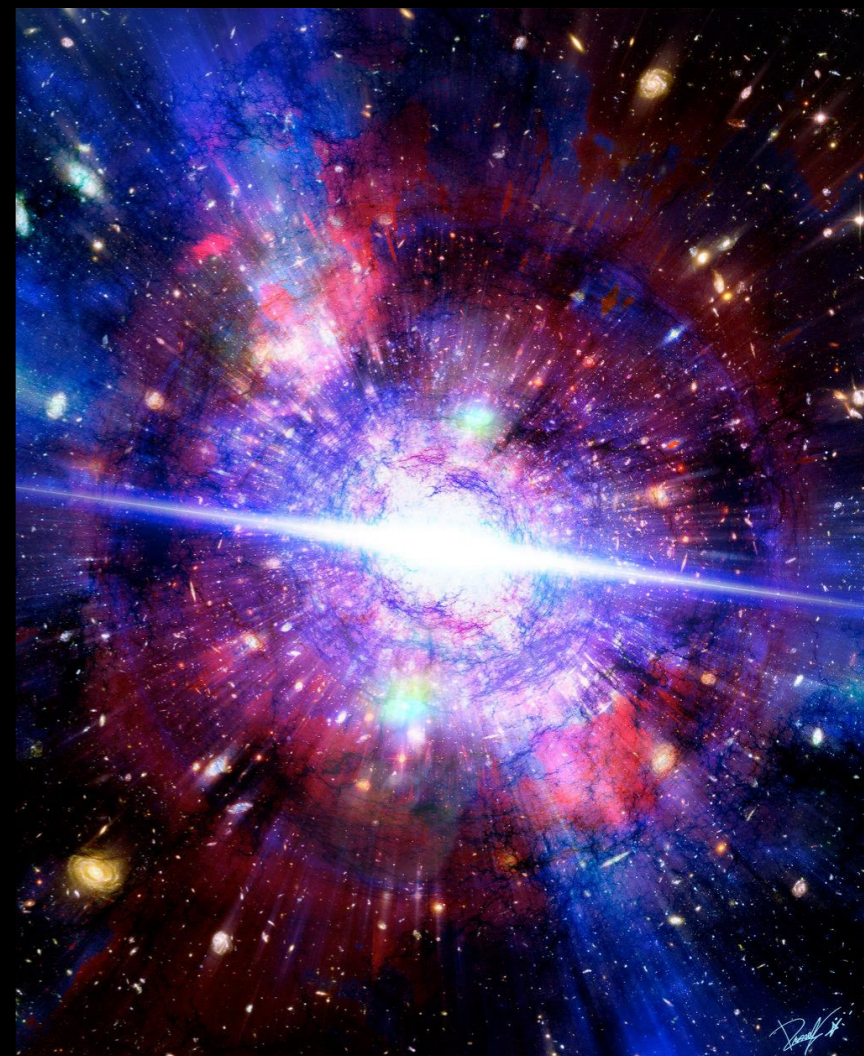

PRED 13.8 MILIJARDAMI LET

veliki
pok

ZnC

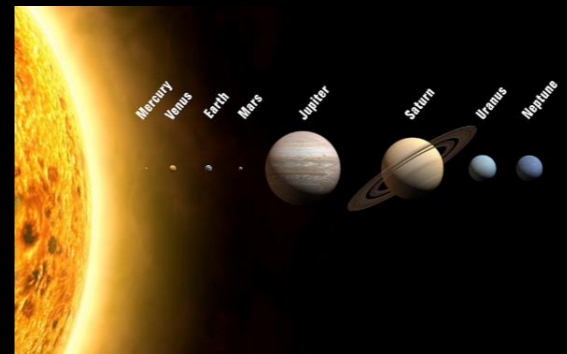
KAR SLEDI JE DEJANSKA SLIKA VESOLJA PRED 13.8 MILIJARDAMI LET

PRED 13.8 MILIJARDAMI LET

veliki
pok

1. Jan

1. apr

31. avg

31.Dec

ZnC

PRED 13.8 MILIJARDAMI LET

veliki
pok

ZnC

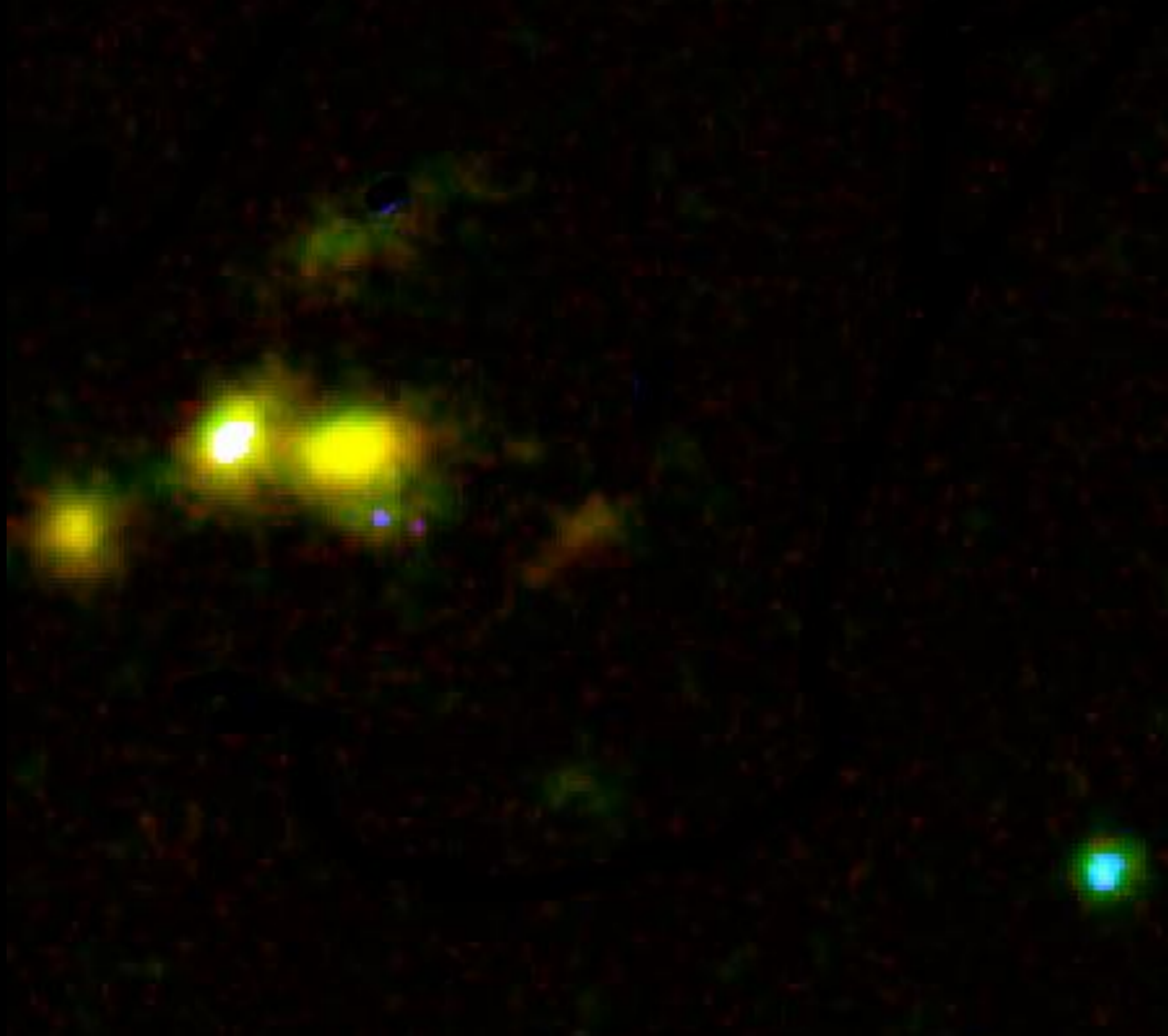
Jan

Dec

9. januar → nastanek prvih zvezd
14. januar → nastanek prvih galaksij

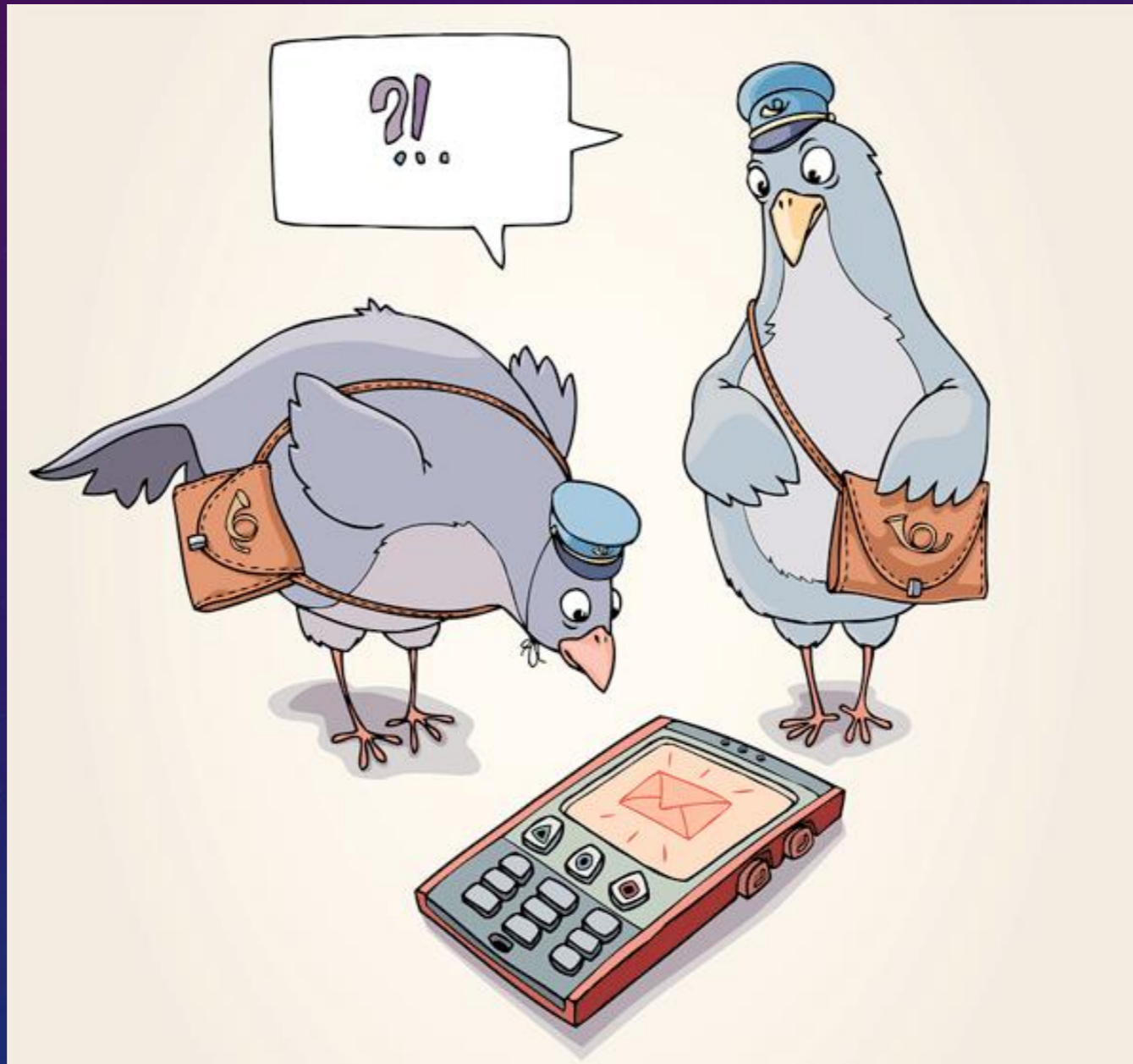
KAR SLEDI JE DEJANSKA SLIKA ENE PRVIH GALAKSIJ

Pogled v preteklost

Pogled v preteklost

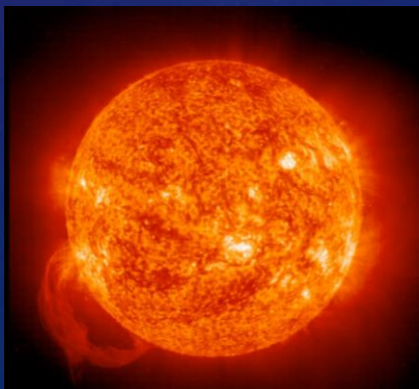
26000 let

4 leta

5 ur

8 minut

ZnC

ZnC

ZnC

13 200 000 let

Splošna teorija relativnosti

Linie zu demjenigen Punkte einer benachbarten Kurve, welcher zu dem nämlichen λ gehört. Dann läßt sich (20) durch

$$(20a) \quad \begin{cases} \int_{\lambda_1}^{\lambda_2} \delta w \, d\lambda = 0 \\ w^2 = g_{\mu\nu} \frac{dx_\mu}{d\lambda} \frac{dx_\nu}{d\lambda} \end{cases}$$

ersetzen. Da aber

$$\delta w = \frac{1}{w} \left\{ \frac{1}{2} \frac{\partial g_{\mu\nu}}{\partial x_\sigma} \frac{dx_\mu}{d\lambda} \frac{dx_\nu}{d\lambda} \delta x_\sigma + g_{\mu\nu} \frac{dx_\mu}{d\lambda} \delta \left(\frac{dx_\nu}{d\lambda} \right) \right\},$$

so erhält man nach Einsetzen von δw in (20a) mit Rücksicht darauf, daß

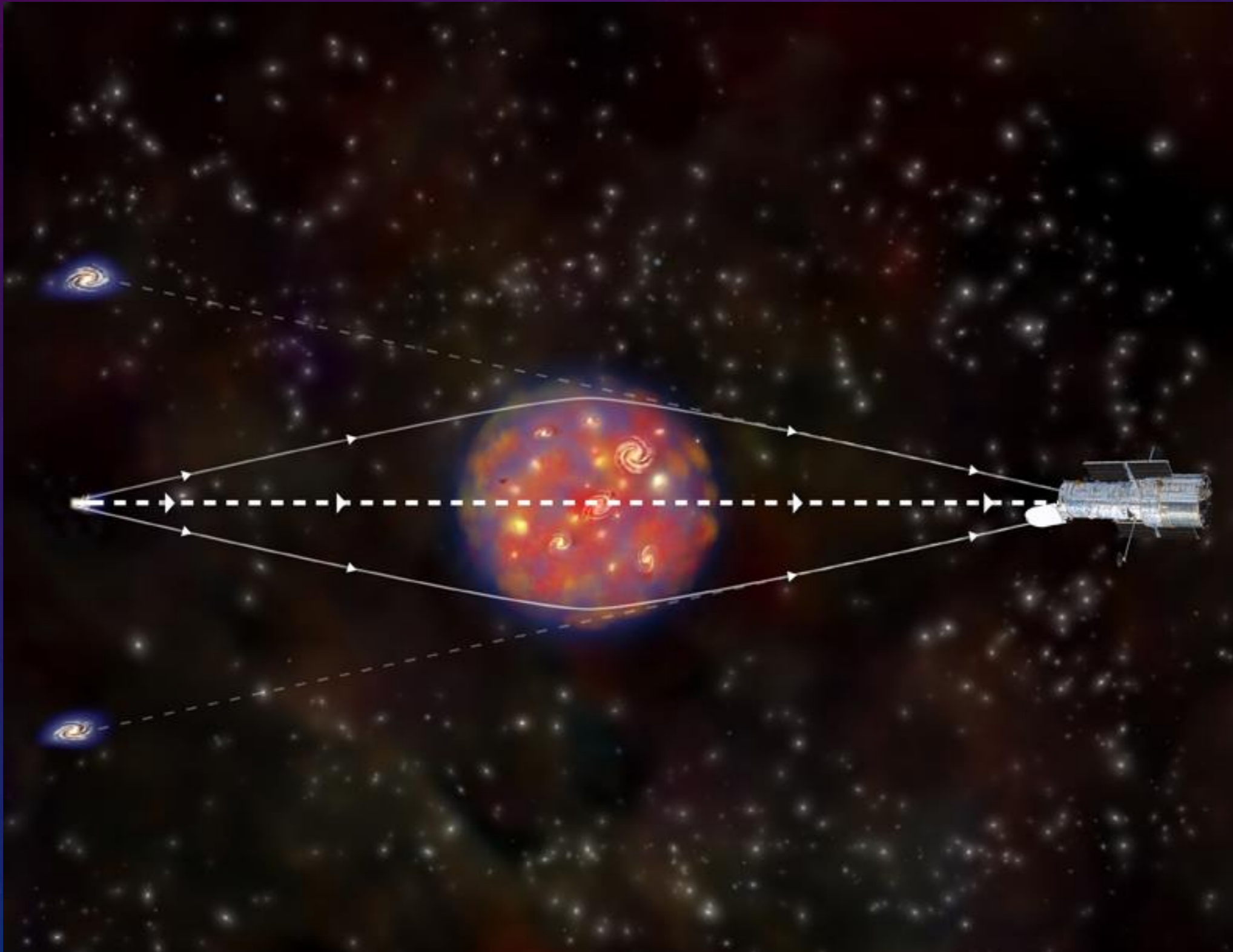
$$\delta \left(\frac{dx_\nu}{d\lambda} \right) = \frac{d\delta x_\nu}{d\lambda},$$

nach partieller Integration

$$(20b) \quad \begin{cases} \int_{\lambda_1}^{\lambda_2} d\lambda \kappa_\sigma \delta x_\sigma = 0 \\ \kappa_\sigma = \frac{d}{d\lambda} \left\{ \frac{g_{\mu\nu}}{w} \frac{dx_\mu}{d\lambda} \right\} - \frac{1}{2w} \frac{\partial g_{\mu\nu}}{\partial x_\sigma} \frac{dx_\mu}{d\lambda} \frac{dx_\nu}{d\lambda} \end{cases}$$

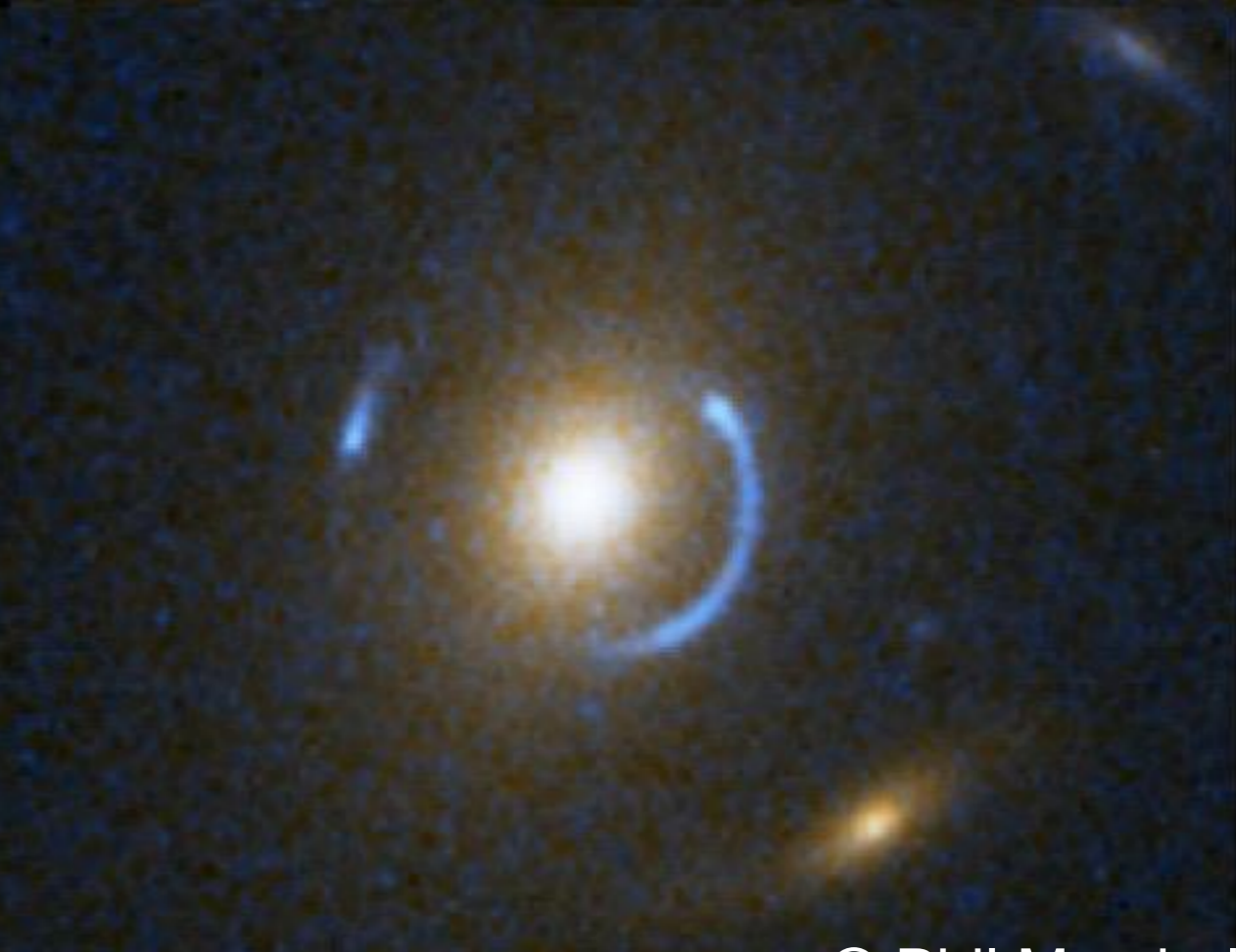
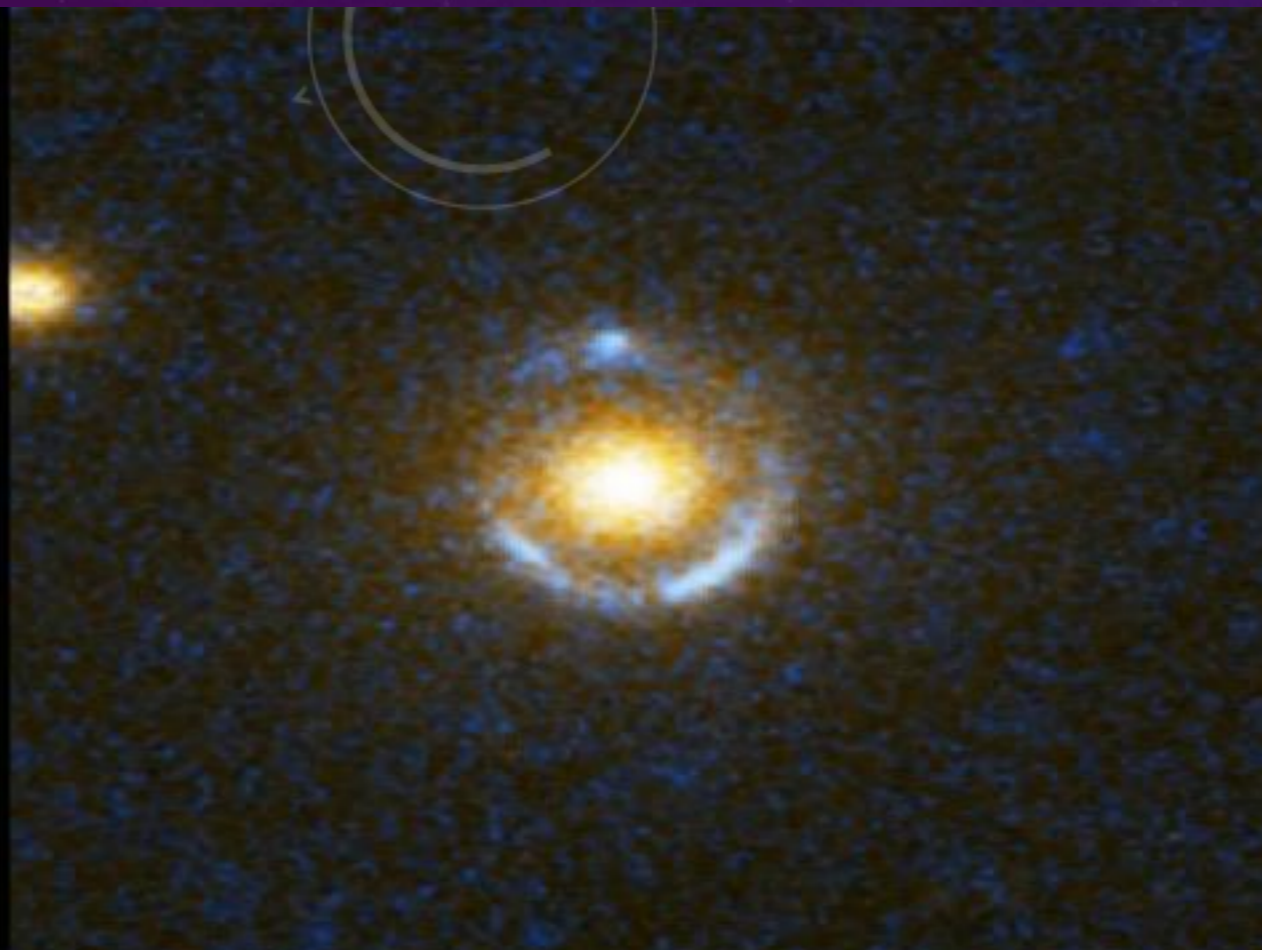

Ukrivljanje prostora-časa

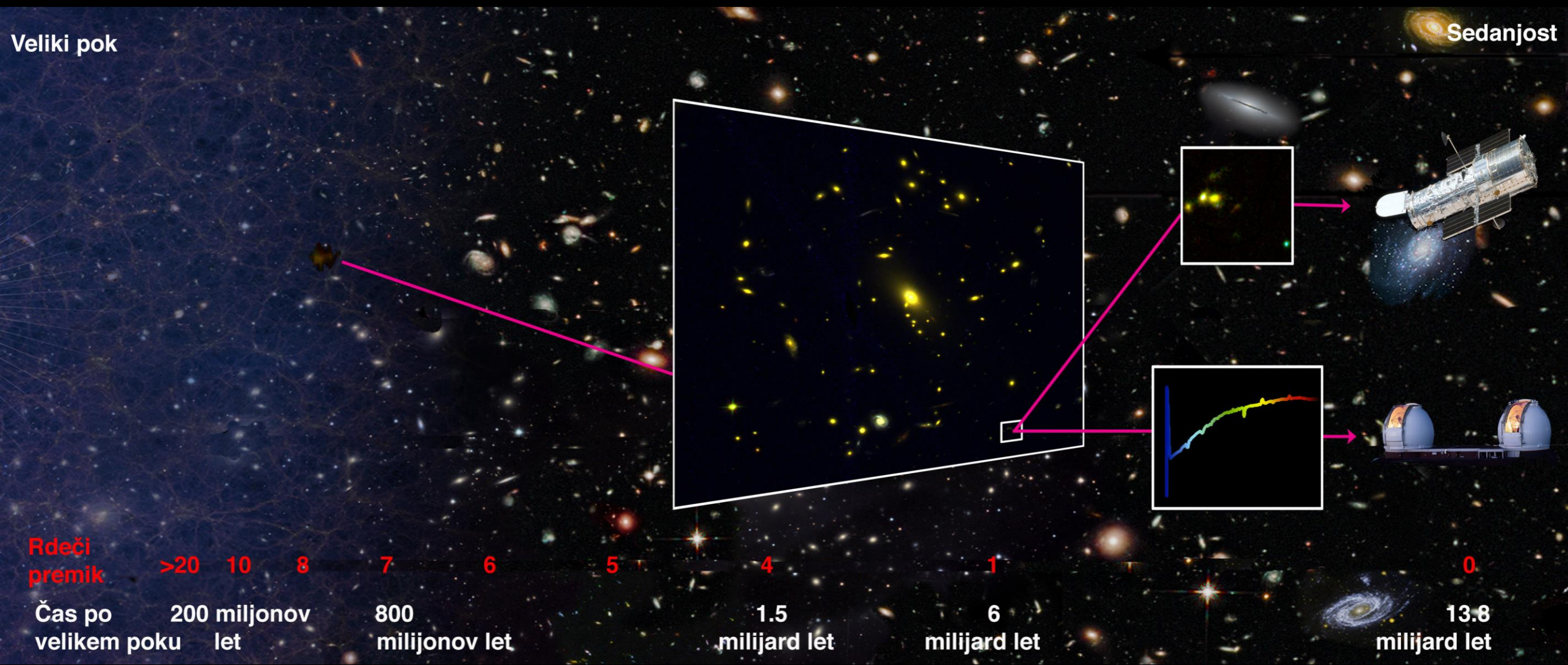
Ukrivljanje prostora-časa

Veliki pok

Sedanjest

Rdeči premik

>20 10 8

7 6 5

4 1

0

Čas po velikem poku 200 miljonov let

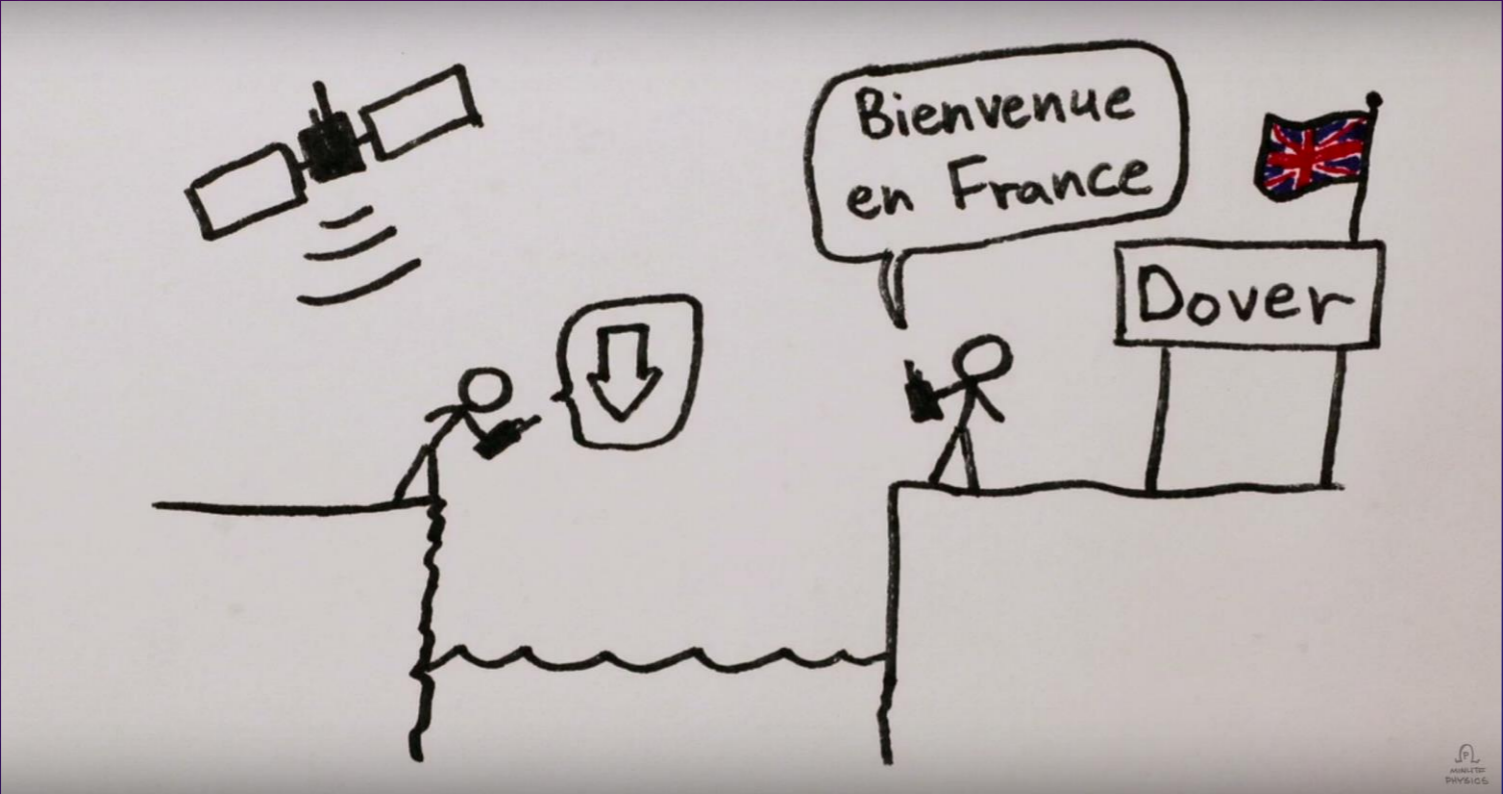
800 miljonov let

1.5 milijard let

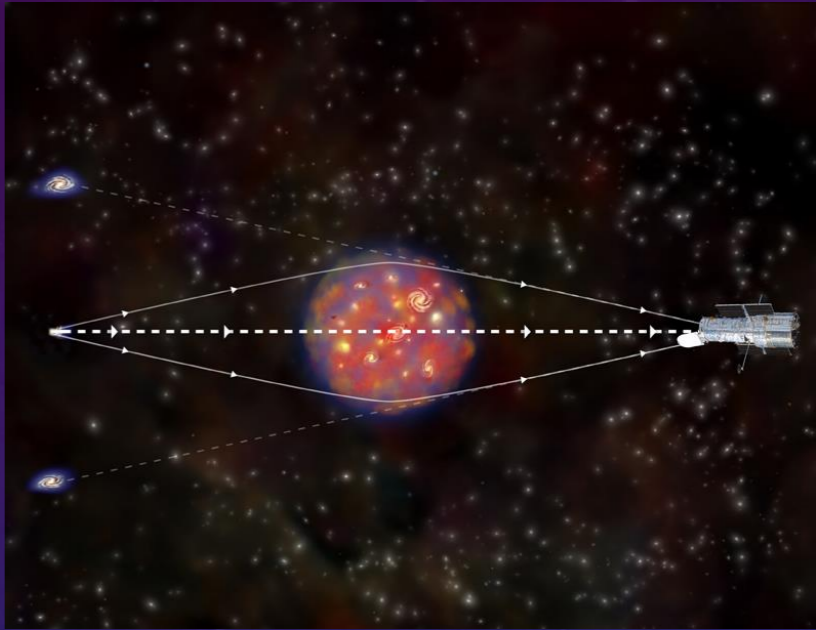
6 milijard let

13.8 milijard let

Splošna teorija relativnosti

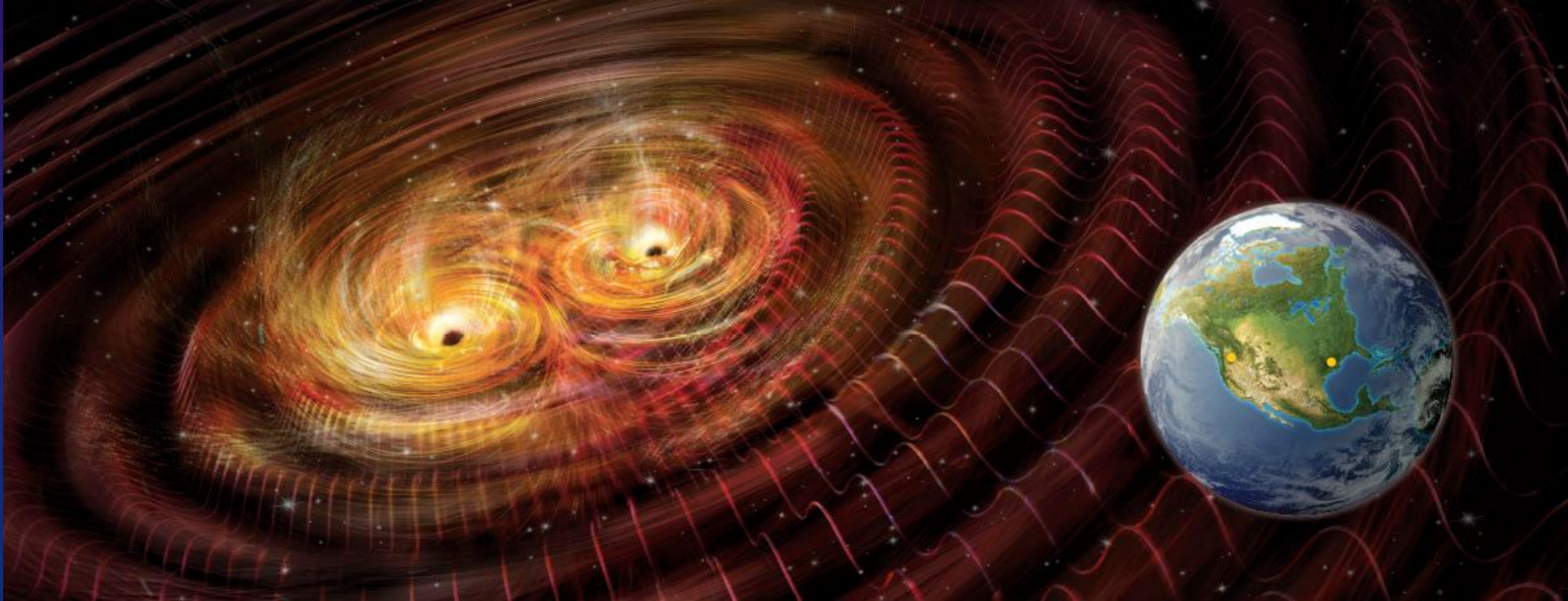

GPS

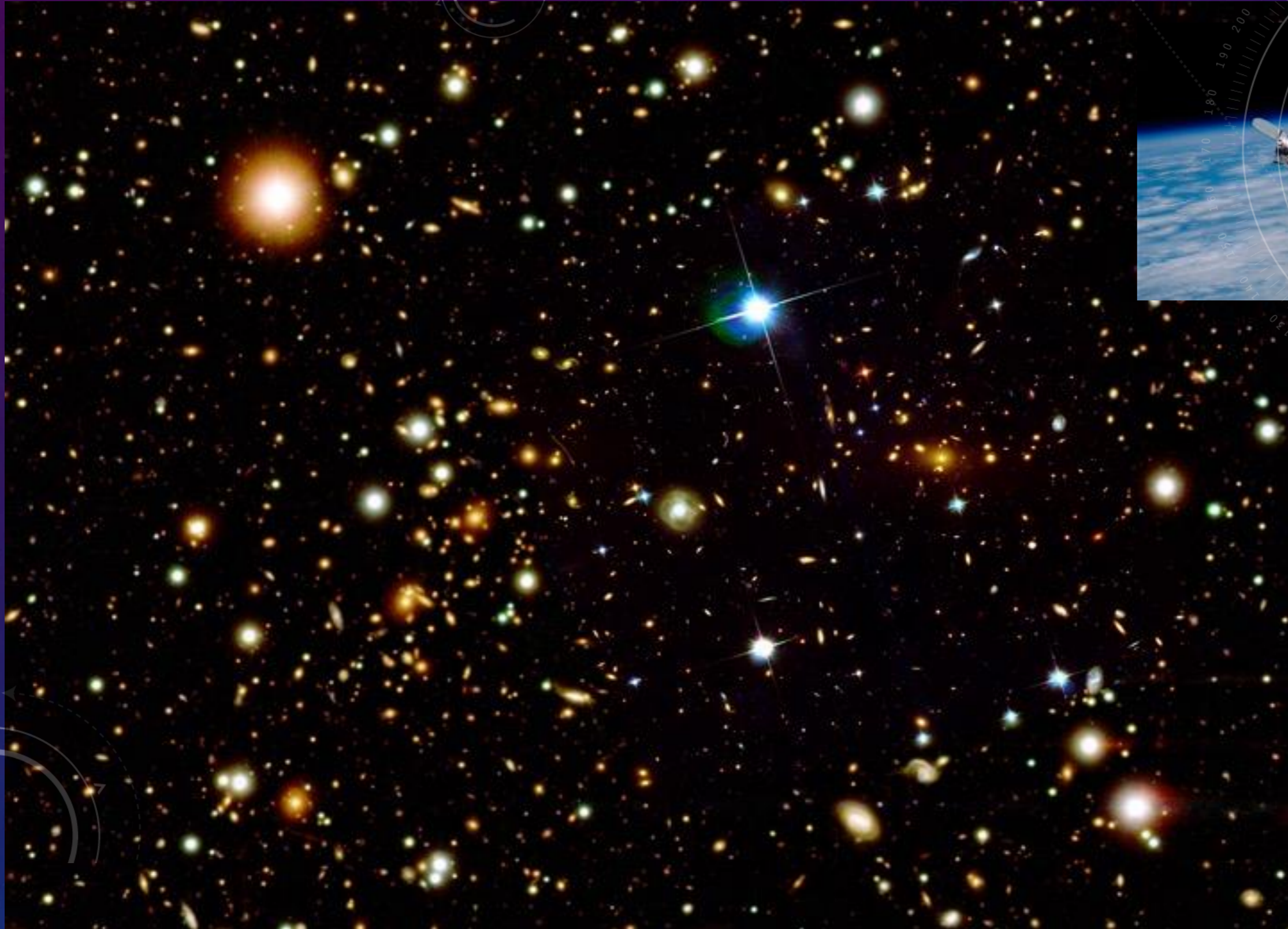

Gravitacijsko
lečenje

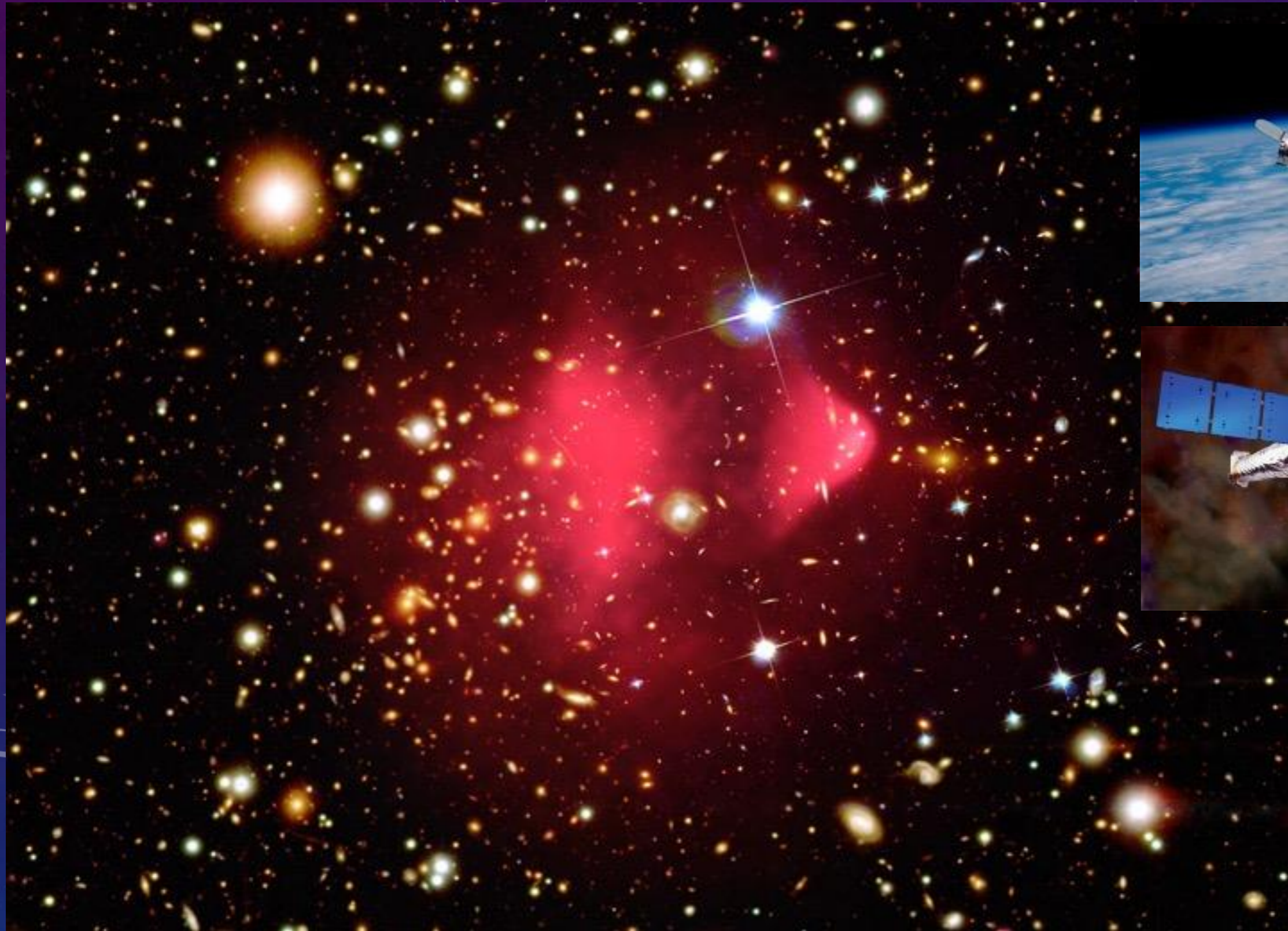
Gravitacijski
valovi

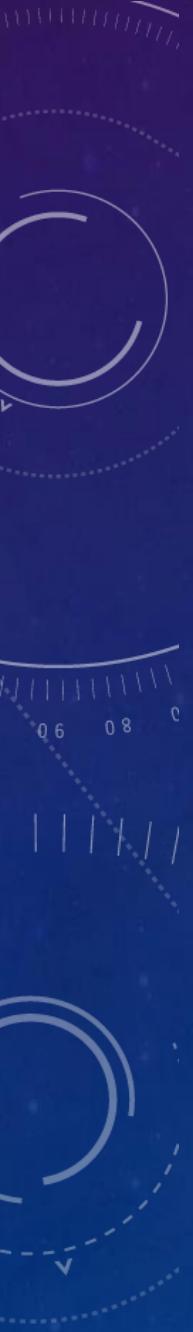
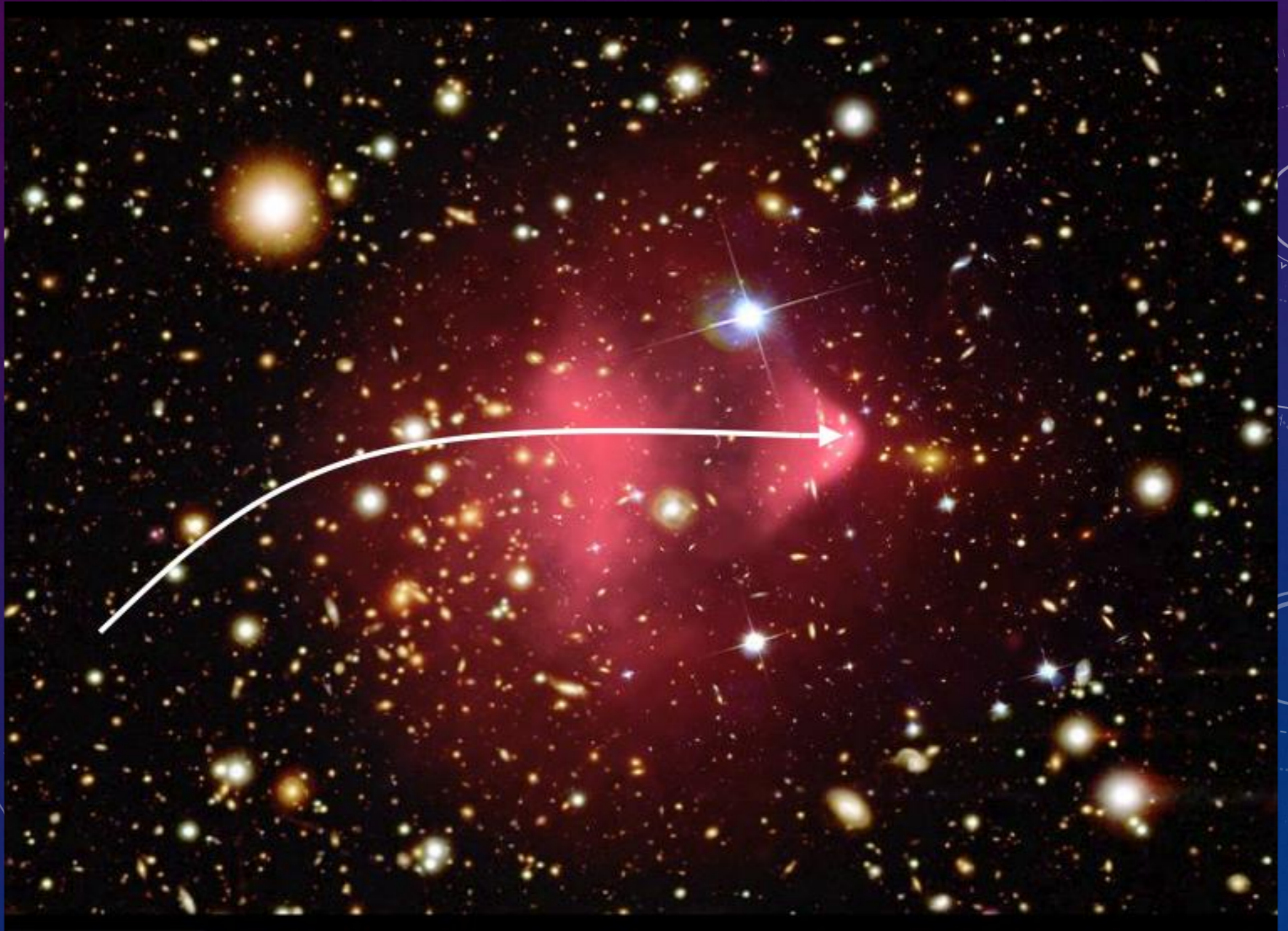

Jata galaksij 1E0657-56: galaksije

Jata galaksij 1E0657-56: vroč plin

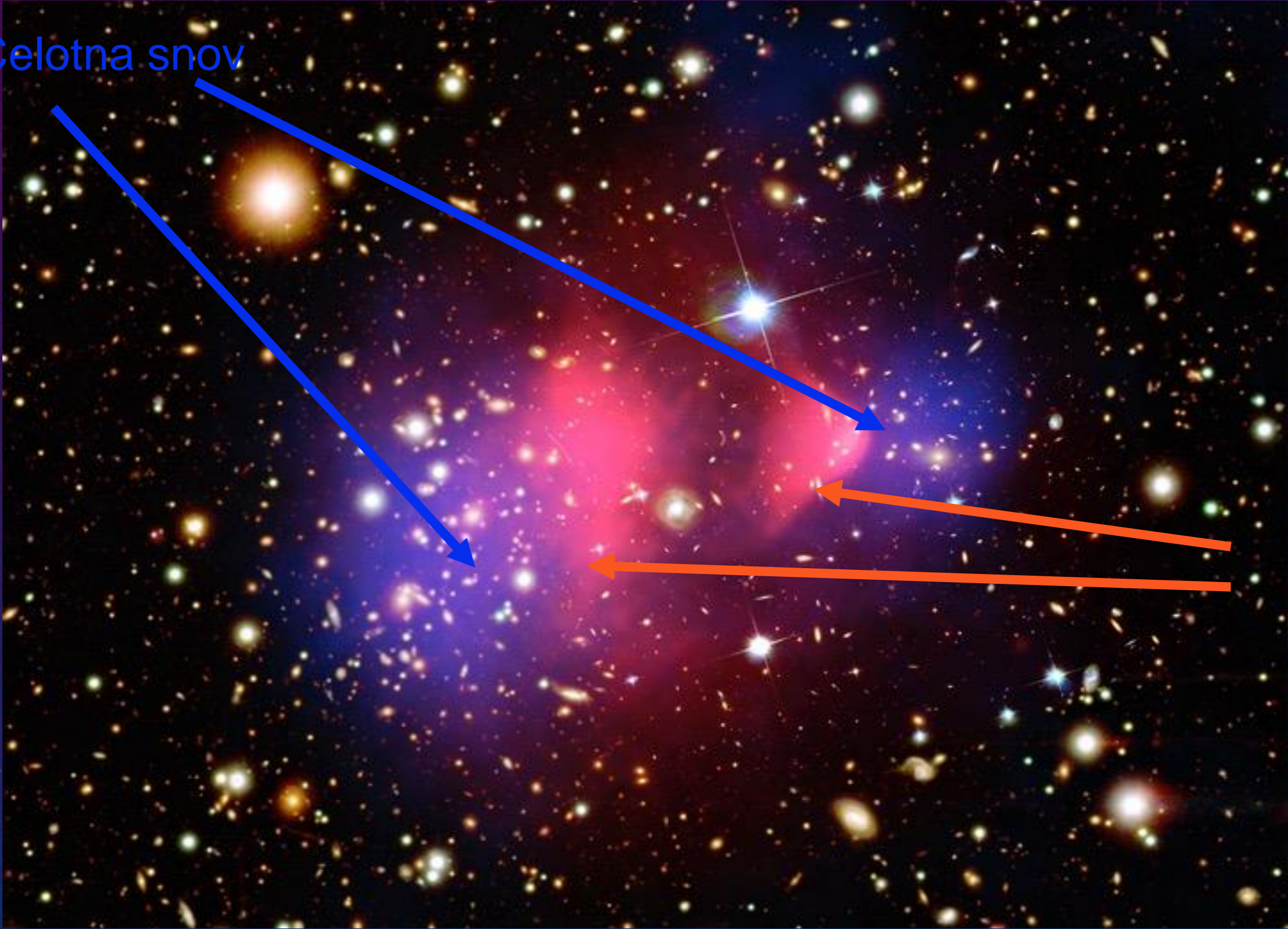

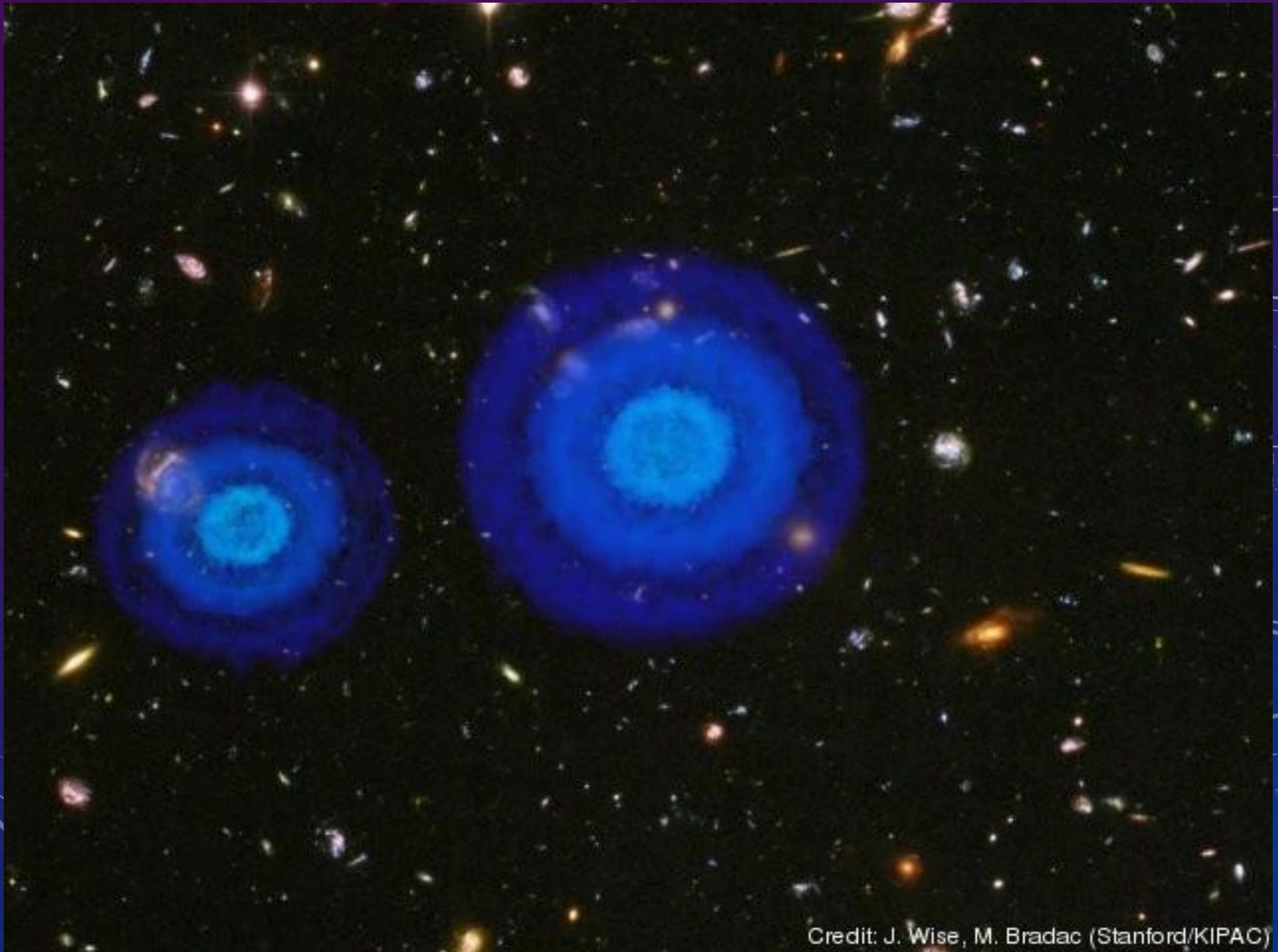

Jata galaksij: 1E0657-56

Celotna snov

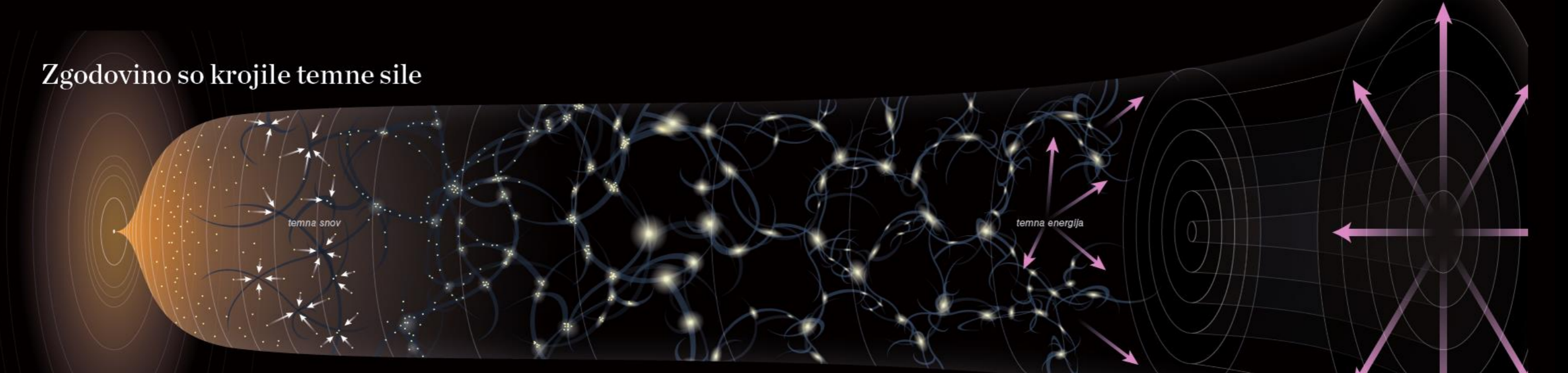

Plin

Credit: J. Wise, M. Bradac (Stanford/KIPAC)

Zgodovino so krojile temne sile

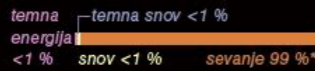
Veliki pok

Pred 13,8 milijarde let
Naše vesolje se je razcvetelo iz vročega, gostega stanja, manjšega od atoma. Že v prvih milisekundah se je močno razširilo.

Sestava vesolja

Nastanek temne snovi

Prve sekunde vesolja
Tudi temna snov se je pojavila v prvi sekundi. V medsebojnem delovanju z delci normalne snovi prek gravitacije se je začela vsa snov zgoščevati.

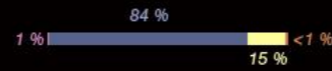
Prižgejo se zvezde

100 milijonov let po velikem poku
Oblaki vodika, ki so se začeli zgoščevati pod vplivom gravitacije temne snovi, so se stisnili in nastale so prve posamezne zvezde, ki so osvetlile vesolje. Z jedrskimi zlivanji v njihovih sredicah so začeli nastajati prvi težji elementi.

Širjenje se upočasni

1 milijarda let po velikem poku
Zvezde so se zbirale v galaksije, te pa v jate in nadjate. Vse to je poganjala struktura temne snovi. Masa vse snovi, od katere je bila večina temne, je bila tako velika, da je upočasnjevala širjenje vesolja.

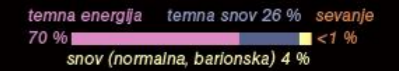
Pojavi se temna energija

4–8 milijard let po velikem poku
Po upočasnjevanju, ki je trajalo nekaj milijard let, se je vesolje ponovno začelo pospešeno širiti. Zakaj? Skrivnostna odbojna sila, imenovana temna energija, je začela nasprotovati privlačni sili temne snovi.

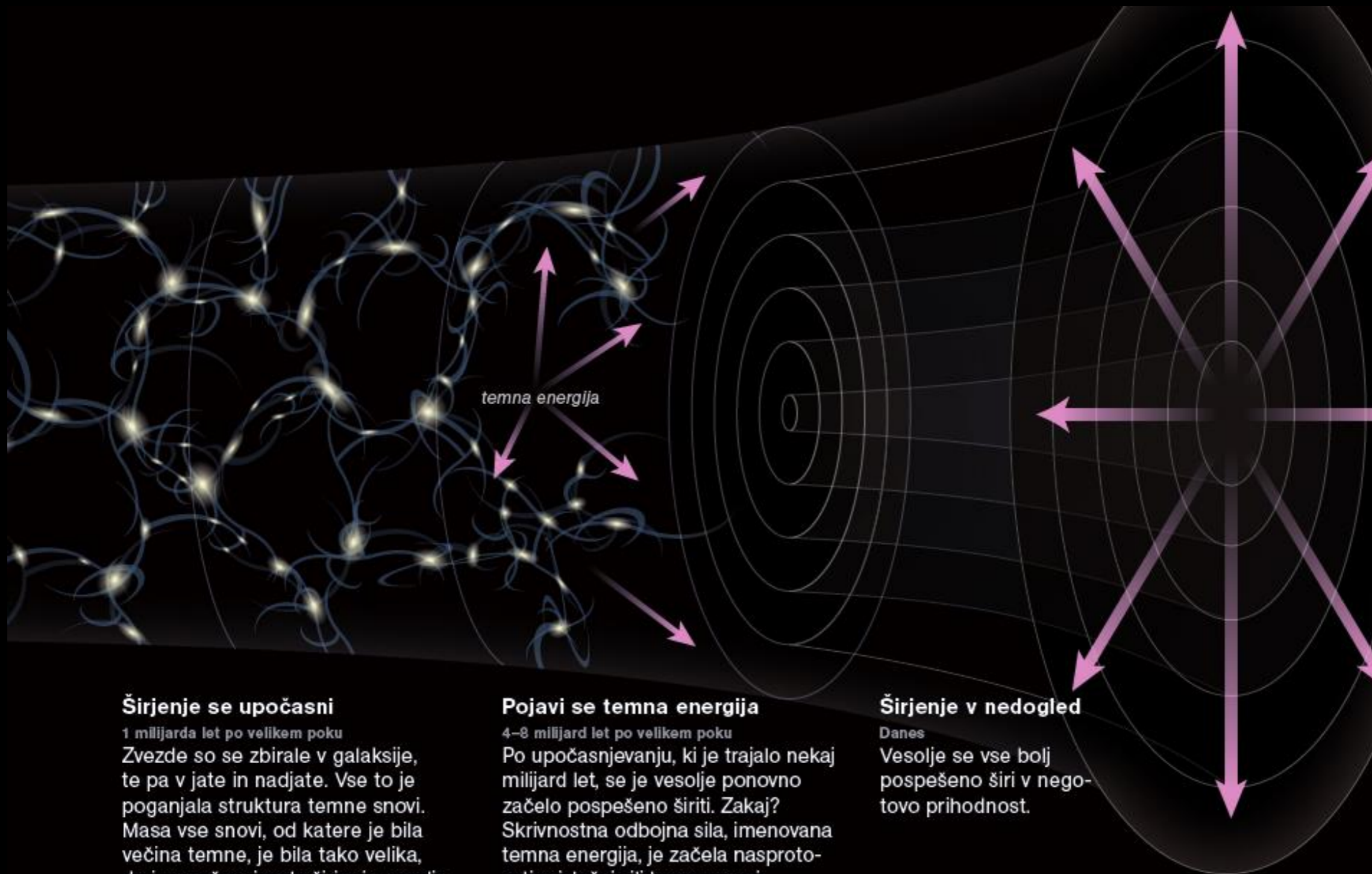

Širjenje v nedogled

Danes
Vesolje se vse bolj pospešeno širi v negotovo prihodnost.

* Vsota odstotkov ne doseže 100 zaradi zaokrožanja posameznih vrednosti.

Širjenje se upočasni

1 milijarda let po velikem poku
Zvezde so se zbirale v galaksije, te pa v jate in nadjate. Vse to je poganjala struktura temne snovi. Masa vse snovi, od katere je bila večina temne, je bila tako velika, da je upočasnjevala širjenje vesolja.

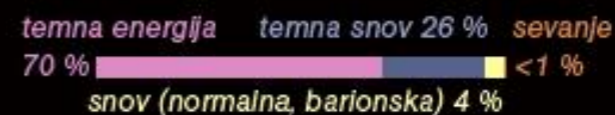
Pojavi se temna energija

4–8 milijard let po velikem poku
Po upočasnjevanju, ki je trajalo nekaj milijard let, se je vesolje ponovno začelo pospešeno širiti. Zakaj? Skrivnostna odbojna sila, imenovana temna energija, je začela nasprotovati privlačni sili temne snovi.

Širjenje v nedogled

Danes
Vesolje se vse bolj pospešeno širi v negotovo prihodnost.

* Vsota odstotkov ne doseže 100 zaradi zaokrožanja posameznih vrednosti.

	Teoretična napoved	Eksperimentalna potrditev
Gravitacijski valovi	 Rainer Weiss, Barry C. Barish, Kip S. Thorne (2017)	
Temna snov	Fritz Zwicky 1939 Vera Rubin 1970s	TI?
Temna energija	 Saul Perlmutter, Brian P. Schmidt, Adam G. Riess 2011	TI?

NE MĚCITE ZNANOSTI NA CESTO

Znanost
na cesti

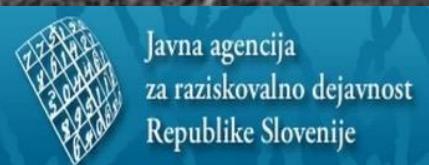
Mladinska knjiga

Knjigarna Konzorcij
1. februar 2018 ob 18h

**Bukov ostrigar:
strupena ali užitna goba?**

Prof. dr. Robert Frangež, Veterinarska fakulteta UL
Renata Dacinger, TV Slovenija

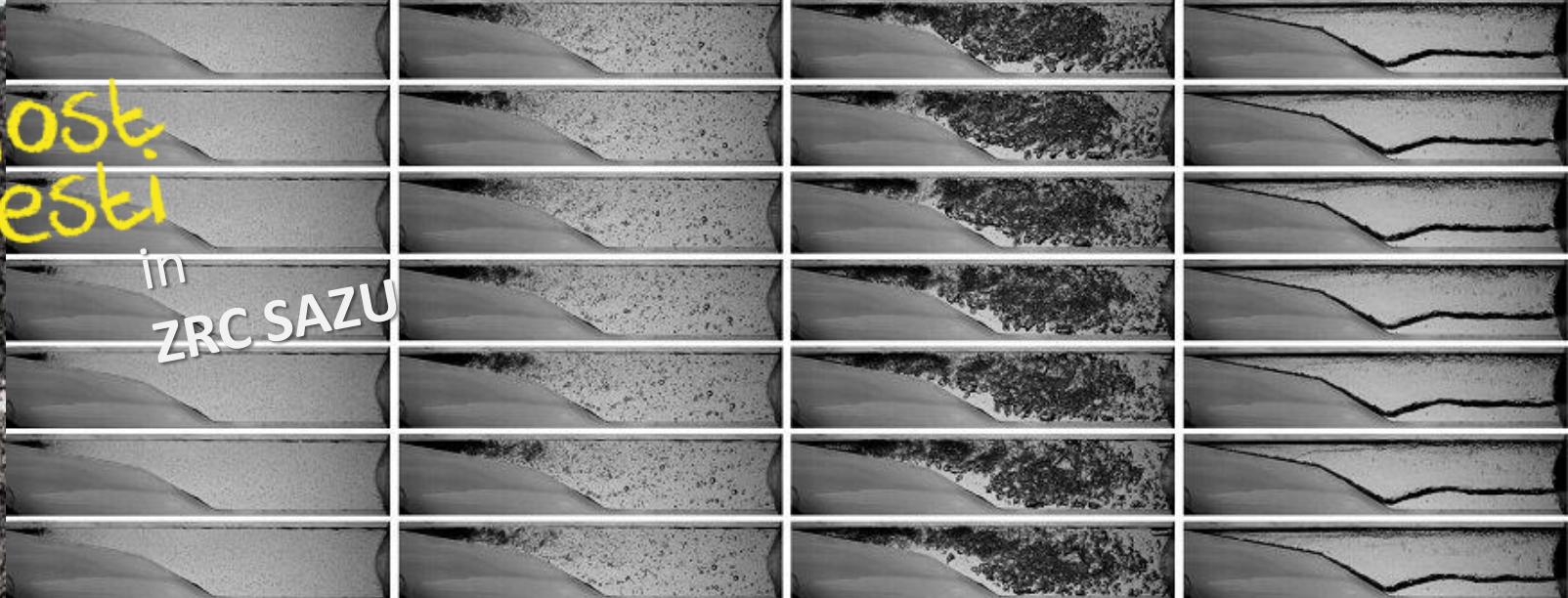

Javna agencija
za raziskovalno dejavnost
Republike Slovenije

Znanost
na cesti

in
ZRC SAZU

Atrij ZRC

27. februar 2018 ob 19h

CABUM

Prof. dr. Matevž Dular, Fakulteta za strojništvo UL
Anja Čuček, TV Slovenija

